

Stark och levande

En studie av elva Finspångskvinnors upplevelser av att vara pensionär.

*2016-08-15
Lilibet Gustafsson
Ingrid Westlund*

Förord och läsanvisning

Vi har, av ekonomiska skäl, valt att endast trycka upp ett begränsat antal av vår rapport i dess helhet. Den förkortade versionen, som i huvudsak består av resultat, slutsatser och diskussion, delar vi ut i samband med att studien presenteras. Hela studien finns på hemsidan <http://finspang.vansterpartiet.se> . Allt för att göra vår studie transparent och tillgänglig för den som är intresserad av hur studien genomförts. Där finns även referensförteckning över den forskning vi använt oss av.

Val av titel på vår rapport är ett försök att fånga in både resultat och upplevelser av att samtala med våra elva pensionärer inom den så kallade tredje åldern. Våra pensionärskvinnor från Finspång är verkligen inga offer. Vi är imponerade av deras vilja, ambitioner och hur de lever sin vardag. Det gäller att sköta sin hälsa samt ta vara på vänner och familj och den dag som ges. Pensionärskvinnorna ger, inte minst, prov på gamla lärdomar och vanor som handlar om att "rätta mun efter matsäcken". Trots att det finns bekymmer, och i vissa fall stor oro för ekonomi, ensamhet och hälsa, är det elva starka kvinnor vi mött i vårt arbete med rapporten. TACK för att ni ville delta i studien. Tack också professor Gunnel Colnerud för forskningsetiska synpunkter och docent Gunilla Jedeskog för granskning av resultatdelen.

Tryckningen av rapporten har finansierats av Vänsterpartiet i Östergötland.

Finspång 2016-08-15

Lilibet Gustafsson

Ingrid Westlund

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förord och läsanvisning

1. Inledning

Varför detta projekt?

2. Metod

Urval

Våra informanter

Genomförande

Etiska aspekter

Bearbetning av intervjuutskriftena

3. Bakgrund

Några data från Pensionsmyndigheten

Ekonomisk utsatthet och socioekonomiska nackdelar

Pensionärskvinnors utsatthet är stor och ökar

Fallgropar i pensionssystemet

Strategier för att klara vardagen

Ny livsstil i den tredje åldern

4. Resultat

Vår nuvarande livssituation – hälsa och välbefinnande

Ekonomi – en viktig del i pensionärstillvaron

Framtiden- farhågor och existentiella funderingar

Från kvinna till kvinna- några goda råd

5. Slutsatser och diskussion

Hälsa och livssituation

Ekonomisk situation och anpassningsstrategier

Ett ogenomträngligt och orättvist pensionssystem- som bjuder på överraskningar

Avslutande kommentar

Referenser

1. INLEDNING

Varför detta projekt?

Under senare tid har kommit signaler om att kvinnor får så liten pension att inkomsten i hälften i fallen kan ligga under gränsen för fattigdom.¹

Deltidsarbetande och lågavlönade kvinnor definieras av Riksrevisionen som en riskgrupp när det gäller framtida pensioner (SR 2013-11-18, 10.04)

Pensionärsföreningar som PRO och SPS har på olika sätt beskrivit den situation som vissa kvinnliga pensionärer befinner sig i. Tidningen Veteranen (medlemstidning från SPF-seniorerna, 2013-11-19) skildrar hur pensionsmyndigheten går ut med information om de risker kvinnor i låglöneyrken kan råka ut för med dagens pensionssystem.

Även Fredrika Bremerförbundet har genomfört en kampanj på grund av att hälften av kvinnorna som går i pension idag beräknas få nöja sig med garantipension dvs. mellan 5.000 och 8.000 netto i månaden.

De kvinnor som har låg/lägst pension inte är mer missnöjda med sin situation är vad andra äldre kvinnor är enligt Thelin (2013). Snarare är det så att dessa båda grupper berättelser om sin pensionärstillvaro i många stycken liknar varandra. Detta fynd av Thelin gjorde att vi blev nyfikna på hur kvinnor i Finsspång hanterar sin situation som pensionärer och vilka strategier de har för att klara vardagen.

Syfte och frågeställningar

Syftet med vårt projekt är att uppmärksamma kvinnliga pensionärs situation, samt få exempel på hur några pensionärskvinnor i Finsspång upplever och hanterar sin situation. Vi vill också ta del av dessa kvinnors tankar om framtiden samt deras råd till andra kvinnor.

Möjliga frågeställningar kan vara:

- Hur ser kvinnorna på sin situation?
- Vilka kritiska händelser upplever de kan ha påverkat storleken på pensionen?

¹ Då har ingen hänsyn tagits till ev. förmögenheter eller fastighetsägande.

- Vilka strategier finns för att klara ekonomin i vardagen? Tips till andra pensionärer?
- Vilka genusmarkörer finns?
- Tankar om framtiden?
- Vilka tips har kvinnorna till kvinnor som inte är pensionärer?

2. METOD

Här redovisas hur vi gått tillväga i genomförandet av vår studie. Vi har valt att inte tynga framställningen med så många referenser för läsbarhetens skull.

Urval

Vi har använt oss av ett bekvämlighetsurval (Bryman, 2006). Detta innebär att vi börjat med kvinnor vi känner till samt att vi genom dessa kvinnor fått tips på andra kvinnor. Urvalet kallas också snöbollsurval. Vi har inte valt kvinnor som finns nära vänner eller släktingar. Kvinnorna som ingår i studien finns i vår yttre bekantskapskrets. Vi kan inte säga att urvalet representerar alla kvinnor med pension. Det vi får är bilder av elva kvinnors tankar och upplevelser.

Kvinnorna har inte rekryterats från någon speciell grupp. Ett par av kvinnorna förefaller ha en relativt god pension- medan andra inte har det. Vi anser att variationen är en tillgång i vår studie då vi vill fånga skilda perspektiv på livet som pensionärskvinna i Finspång.

Våra informanter

Kvinnorna har varierande ålder och är elva till antalet. 65-70 år (5 st), 71-75 år (5 st) och 81-86 år (1 st). Kvinnorna är idag gifta, skilda, änkor eller ensamboende. Antalet barn varierar från 0-4. Samtliga kvinnor finns inom den så kallade Tredje åldern, det vill säga åldern mellan pensionering och den tid då hemtjänst eller åldringsvård blir aktuell.

En av kvinnorna har arbetat heltid under stor del av sin yrkesverksamma tid (40 år). Ett par kvinnor slutade sitt yrkesverksamma liv med en heltid. Övriga har det gemensamt att de varit hemma i samband med att barnen

var små och växte upp. De har därefter arbetat deltid i olika grad när barnen blev äldre. Två av kvinnorna var hemarbetande upp till 18 år under tiden som barnen växte upp. Deltiderna har sett lite olika ut; någon har arbetat på kvällar eller helger. Andra har varit timanställda. Ett par kvinnor har på grund av sjukdom och värk varit sjukpensionerade. En av kvinnorna har arbetat som vikarie efter att hon fyllt 65 år.

Genomförande

Före intervjun fick kvinnorna frågeformuläret för att de skulle kunna fundera på sina svar (frågeformulär se Bilaga 1). Vi bestämde träff på en plats som passade eller åkte hem till kvinnorna. Ibland drack vi kaffe tillsammans och kunde prata om det som föll sig in. Det som då sades ingår inte i vårt datamaterial.

Intervjuerna inleddes med att vi frågade om ålder, antal barn, civilstånd och antal år som hemarbetande respektive förvärvsarbetande. Intervjun tog cirka en halvtimme och spelades in. Ibland använde vi oss av så kallad "probes" som innebär att vi sade: "Ja, hur menar du då?" "Intressant-berätta mera".

Vi är två som intervjuat kvinnorna. Detta för att vi skulle undvika att intervju de kvinnor vi kände till. Huvuddelen av kvinnorna har därför intervjuats av den av oss som är mest perifer. Med anledning av detta har vi intervjuat sju respektive fyra kvinnor var.

Etiska aspekter

När kvinnorna tillfrågats fick de tillgång till våra frågor och fick också information om att inget de sade skulle kunna kännas igen eller kopplas till dem som person. Vi bad några kvinnor att inte berätta för andra kvinnor att de deltagit i vår studie. Samtliga kvinnor har erbjudits att läsa resultatet så att citaten inte kan röja deras identitet. Vi meddelade också att studien kommer att tryckas.

Samtliga kvinnor vet att vi är politiskt engagerade i Vänsterpartiet på lokalplanet.

I ett brev har kvinnorna informerats om att när rapporten är tryckt, så kan den användas på en rad olika sätt; också i politiska sammanhang (se Bilaga 2). De har även fått veta att de kan avstå från medverkan på grund av detta

(Se Bilaga 2). Vi menar att vi därmed har följt de etiska regler som krävs (<http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>).

Alla kvinnor som deltog har dels läst igenom resultatkapitlet men också fått vår studie i tryckt form. Tryckningen av rapporten har finansierats av Vänsterpartiet i Östergötland.

Bearbetning av intervjuinspelningarna

Vi började med att lyssna på tio intervjuer. Vissa kvinnor var kortfattade och andra "lade ut texten" lite mer. De frågor vi hade styrde i viss mån analysen. I frågorna har vi inspirerats av den forskning vi tagit del av och också redovisat. Vi har genomfört en kvalitativ innehållsanalys (Bryman, 2013). Vi samlade på utsagor som föll in i vissa teman som också inryms i frågorna. I analysen har vi varit två som kunnat styrka de teman som ska ge rättvisa åt kvinnornas upplevelser och erfarenheter (medbedömare). I tre fall formades tema som vi inte hade frågat om. Det första rör sig om träning och hälsa, då de flesta av kvinnorna talade om sköta sin hälsa/motionera. Ekonomi blev också ett centralt tema. Det tredje handlar om de existentiella frågor som kan uppstå.

Varefter analysen fortskred upplevde vi en viss mättnad i materialet; inga nya teman tillkom. Trots detta valde vi att välja ut ytterligare en kvinna för att, om möjligt, få en större bredd i materialet.

Resultatets bärs upp av de teman som vi finner vara centrala i materialet. För att läsaren ska komma nära kvinnorna och deras upplevelser har vi varvat resultatet med citat. De fyller också funktionen att vara ett sätt att göra redovisningen mer genomskinlig och möjlig att granska- både av kvinnorna och av en läsare.

3. BAKGRUND

Bakgrunden fyller funktionen att snabbt ge läsaren en kort bild av några uppgifter som i huvudsak hämtats från Pensionsmyndigheten. De forskare som vi hänvisar till finns med i referenslistan, sist i rapporten. Vi har huvudsakligen valt att relatera oss till aktuell forskning i samband med kapitlet "Slutsatser och diskussion".

En påtaglig effekt av 1994 års pensionsreform är att ålderdomen har blivit en trogen följeslagare genom livsloppet (Andersson s. 73)

Några data från pensionsmyndigheten²

- En kvinna tjänar i snitt 73 procent av mäns taxerade inkomst.
- Löneskillnaderna mellan kvinnor och män är påtagliga när det gäller kvinno- respektive mansdominerade yrken.
- En genomsnittlig kvinnlig pensionär får ut 65 procent av vad en manlig pensionär får.
- Drygt hälften av kvinnor som går i pension får garantipension dvs. mellan 5000 och 8000 netto i månaden. Detta är under EU:s definition för fattigdom.
- Fler män än kvinnor går in på minpension.se för att få en bild av den kommande pensionen.
- Störst skillnad mellan mäns och kvinnors pension finns i Jönköpings, Kronoborgs och Hallands län.
- Pensionsåldern är mer rörlig för män än för kvinnor.
- Av pensionärer som får bostadstillägg finns 220 000 kvinnor och 64 700 män.
- Det är framförallt kvinnor som är anhängvårdare.
- Inom anhängvården finns en överrepresentation av arbetarklass. Den som blir anhängvårdare (oftast kvinnor) riskerar sämre ekonomi och lägre pension (Andersson, 2015).
- Endast 12 procent av männen och 5 procent av kvinnorna sparar till sin partner eller för över delar av sin premiepension till sin partner.

² Pensionsmyndigheten 2016-03-06, om ingen annan referens anges.

- Kvinnorna utgör nästan hälften av pensionsspararna, trots att de tjänar mindre än männen.
- Vissa yrkesgrupper med fysiskt och mentalt ansträngande arbete orkar inte arbeta kvar. De med lägre utbildning lämnar yrkeslivet tidigare än de som har hög utbildning (Andersson & Öberg s. 52).
- Valfriheten vad gäller tid för pensionering är större för vissa grupper än för andra (Ibid).

Ekonomisk utsatthet och socioekonomiska nackdelar

Ojämlighet finns genom hela livet, men tycks öka för gruppen äldre (Andersson & Öberg, 2012).

Vi kan se framväxten av ett nytt klassamhälle med fler fattigpensionärer och en skiktad äldreomsorg (Andersson & Öberg, (red.) 2012 s. 13).

Begreppet äldrefattigdom började användas i början på 2000-talet (Europeiska kommissionen, 2010). Idag talas mer om ekonomisk utsatthet som äldre. Skillnaderna i livsinkomst mellan lågavlönade och högavlönade har ökat. Denna ojämlikhet kan få stort genomslag på pensionerna storlek och bidrar till att ålderdomen blir allt mer ojämlik, speciellt när det gäller kvinnor.

Särskilt utsatta är ensamboende äldre personer med låg inkomst. Gruppen har blivit större och utgör 10 % av alla ålderspensionärer mellan 65 och 74 år. Fler kvinnor än män tillhör gruppen (SCB, 2012 c). Ensamboende bor oftare i hyresrätt och åker mer sällan på semester (Häll, 2006 b).

Det nya pensionssystemet innebär att förhållanden under större delen av livet får konsekvenser för hur stor pensionen blir.

Ju fler ofördelaktiga förhållanden som ackumuleras genom livet, desto sämre blir livskvaliteten under den tidiga ålderdomen (Walker i Andersson, s. 35).

Hälsan på äldre dagar är också en viktig faktor för pensionärens möjligheter som äldre. Hälsan är socialgruppsbestämd vilket innebär att människor med lägre utbildning och sämre arbetsförhållanden har sämre hälsa än välutbildade och högavlönade (Fors & Lennartsson, 2012 i Thelin). Vacklande hälsa och eventuella funktionsnedsättningar bidrar också till ekonomisk utsatthet under pensionsåldern. Att bli sjukpensionär som 58-åring kan få stora konsekvenser för storleken på pensionen.

Pensionärskvinnors utsatthet är stor och ökar

Skillnaderna mellan kvinnors och mäns pensioner är stora. Orsaken till detta är framförallt att kvinnor vanligtvis tjänar mindre än män, stannar oftare hemma när barnen är små eller är sjuka, arbetar deltid i högre grad än män samt avstår från att göra karriär på grund av större ansvarstagande vad gäller att hålla ihop hus och hem.

Med andra ord finns det systemrelaterade, till skillnaden mot individrelaterade, orsaker till att äldre kvinnor löper större risk än äldre män att bli fattiga och få uppleva social utslagning. (Walker, 2012 i (red) Andersson & Öberg).

Kvinnor är särskilt ekonomiskt utsatta i ålderdomen (Gunnarsson, 2002; Thelin, 2013). Deras inkomstrelaterade pensioner och förmögenheter blir då lägre. Det beror på att de tar ett större ansvar för andra – både i arbetslivet och hemma. Kvinnor som alltid varit ensamstående har dock en bättre situation är de kvinnor som skiljt sig/separerat eller blivit änkor (Arber i Thelin, 2013). Pensionerade kvinnor i ensamhushåll en särskilt utsatt grupp (Thelin, 2013).

Lågutbildade kvinnors livslängd har inte ökat de senaste 30 år, medan välutbildade män lever allt längre (Andersson).

Under ålderdomen förklaras ekonomisk utsatthet av låga inkomster, liten eller ingen förmögenhet, skulder, höga utgifter för boendet och på grund av ensamboende, ohälsa och funktionsnedsättningar (Thelin, 2013 s. 26).

Thelin (2013) beskriver fler orsaker till yngre pensionärers inlåsning i ekonomisk utsatthet. Inom anhörigvården finns en överrepresentation av arbetarklass. Den som blir anhörigvårdare (oftast kvinnor) riskerar sämre ekonomi och lägre pension.

Fallgropar i pensionssystemet

Flera forskare belyser hur pensionssystemet kan drabba vissa grupper och särskilt kvinnor. Vi uppmanas att arbeta tills vi är 67 eller äldre, vilket också gör att pensionen blir högre. Vissa grupper ex. lågutbildade med fysiskt belastande arbete orkar inte ens arbeta till 65, något som får konsekvenser för pensionen på ett påtagligt sätt. Personer med god hälsa,

människor med hög utbildningsnivå och lön är de som har lättast för att yrkesarbeta efter pensioneringen (Thelin, 2013).

Strategier för att klara vardagen

Hur hanterar då ekonomiskt utsatta sin situation? För det första är det så att äldre som lever i ekonomisk utsatthet är mer nöjda med sin livssituation än yngre som lever under knappa förhållanden (Halleröd, 2006). Hushålla med resurser, försöka öka inkomsterna, använda tillgångar, acceptera situationen, fokusera på det positiva samt anpassa anspråken efter vad som är möjligt att göra (Thelin, 2013).

Det förefaller som om äldre personer, som under sitt liv haft knappa resurser, har anpassat sina preferenser, vilket förklarar att de är nöjda med livet som äldre, trots ekonomisk utsatthet (Thelin, 2013). I Thelins studie framkommer också att kvinnor med hög pension inte är mer nöjda än de med låg pension.

Ny livsstil i den tredje åldern

Tredje åldern definieras som tiden som inleds med ålderspensionering och avslutas med att människor är i behov av äldrevård för att klara livet och vardagen. De yngre ålderspensionärerna visar idag på en ökad användning av teknik och media, de ägnar sig åt träning, reser mer och besöker olika kulturarrangemang (Öberg, 2005).

De har ökat sina sociala nätverk både nationellt och internationellt. Öberg (2005) talar om att en ny form av livsstil är på väg att skapas inom den tredje åldern. Många vill förverkliga idéer om ungdomlighet, oberoende och valfrihet (Ibid). I Sverige finns också forskning som visar att den tredje ålderns äldre ägnar sig åt olika typer av ideellt arbete (Jergermalm & Eva, 2011). Generellt sett betyder hemmet mycket för äldre personer och det är runt hemmet som det mesta kretsar (Häll, 2006 b).

Vissa forskare menar att yngre pensionärer i ekonomisk utsatthet exkluderas från den nya norm som växer fram inom den tredje åldern (Thelin, 2013).

4. RESULTAT

I den här delen presenterar vi fyra huvudteman som kännetecknar de svar vi fått av kvinnorna. Dessa teman är avhängiga de frågor vi ställt, men några av dem är fynd som går utöver frågorna (Frågeformulär- se Bilaga 1). Varje huvudtema innehåller olika aspekter och illustreras av citat. Citaten är i mindre stil och indragna.

Våra fyra teman är:

- Vår nuvarande situation- hälsa och välbefinnande
- Ekonomin – en viktig del i pensionärstillvaron
- Framtiden- farhågor och existentiella funderingar
- Från kvinna till kvinna- några goda råd

Varje tema avslutas med en sammanfattning. Den syftar till att göra resultatet med lättåtkomligt.

Vår nuvarande livssituation – hälsa och välbefinnande

Hälsan spelar stor roll för kvinnorna när de beskriver nuläget. Även gemenskapen med andra och nya perspektiv är något som bidrar till välbefinnandet. Ett par av kvinnorna beskriver hur de saknar en kär livskamrat.

Hälsan kommer först

Hälsoläget spelar stor roll i berättelserna om livet "just nu". Livssituationen bedöms ofta utifrån ett hälsofokus. Det kan gälla den egna hälsan eller närståendes hälsa. En god hälsa uppskattas och den förefaller betyda mer och mer ju äldre kvinnorna blir.

"Blir mer och mer tacksam för att få vara frisk."

"Sjukdom i familjen gör att jag inte kan göra som jag vill."

"Båda är friska – inga krämpor som hämmar."

Huvuddelen av kvinnorna känner sig friska, men märker naturligtvis på olika sätt av att kroppen blivit äldre. En av kvinnorna har haft stora besvär

med hälsan, men är på väg att bli bättre. Den äldsta kvinnan kämpar på med sjukdomar av olika slag.

Sköta sin hälsa och kropp

Vi hade ingen direkt fråga som rör kvinnornas tankar om hälsa eller om och hur de motionerar. Men temat dök ändå upp i flera sammanhang.

Kvinnorna är oftast medvetna om att det gäller att sköta sin hälsa.

”Det gäller att hålla på. Motionen ger mig styrka.”

”Jag gör gymna på morgonen- benen först och sen armhävningar. Jag sträcker ryggen, cyklar med benen och gör Chi gong.”

”Viktigt att hålla sig frisk- alla har ansvar för sin egen hälsa.”

Flertalet av kvinnorna försöker på olika sätt motionera, gymnastisera, vara ute i skog och mark eller försöka äta hälsosamt. Vissa går på Medley eller Aktiv – andra tycker det blir för dyrt och motionerar på annat sätt. Två av kvinnorna tränar mycket – flera gånger i veckan. Det finns också flera exempel på riktad träning som ökar rörligheten och konditionen.

Vistas utomhus och äta hälsosamt

Det är vanligt att kvinnorna promenerar, är ute i naturen eller arbetar i trädgården - helst varje dag.

”Jag försöker vara ute varje dag och går och tränar lite grann. Det är bara att sätta igång.”

”Jag är ute i skog och mark- plockar både det ena och det andra. Jag mår bra i naturen och går ut varje dag.”

Huvuddelen av kvinnorna poängterar att de försöker äta hälsosamt och framhåller samspelet mellan kost och hälsa.

”Jag vill inte äta för mycket för då går jag upp i vikt.”

”Är nog med maten och äter sällan kött- mest fisk. Jag tänker på miljön.”

”Vi äter mycket potatis och rotfrukter.”

Tränar inte

Två av kvinnorna lägger inte ner tid på någon speciell motionsaktivitet.

”Jag motionerar inte, men tänker på min hälsa.”

”Oroar mig inte för min hälsa- är inte den typen.”

Styr min tid och min dag

Kvinnorna uppskattar mycket att inte vara så styrda av klockan och att kunna ordna dagen utan så många ”måsten”. Att kunna disponera sin tid efter egna behov är en stor glädjekälla. Vissa kvinnor beskriver att de äntligen kan ägna sig åt egna intressen eller förverkliga egna drömmar.

”Mycket positivt att kunna styra min dag. Jobbet var inte så roligt mot slutet.”

”Trivs med att göra som jag vill.”

”Roligt med frihet – ”måste” inte gå upp halv sex varenda morgon.”

Det kan handla om att sova längre på mornarna, äta frukost i lugn och ro eller ha tid att resa. Men en dålig ekonomi kan dock begränsa den friheten en hel del.

Möjligheten att styra sin dag ger kvinnorna en känsla av frihet- en många gånger efterlängtd frihet. Någon uttrycker att det är skönt att göra ”som man vill”. I flera fall har denna nya frihet handlat om att slippa lönearbete och i stället förverkliga andra projekt ex. frivilligarbete av olika slag.

Gemenskap med släktingar och vänner ökar välbefinnandet

En stor del av glädjeämnen som pensionär handlar om samvaro och gemenskap med andra (barn, barnbarn, väninnor, träffa nya människor).

Barn, barnbarn och barnbarnsbarn

Barn och barnbarn betyder mycket för kvinnorna i det dagliga livet. De skänker glädje och är verkligen ”livets efterrätt”. Barn och barnbarn hjälper till med allehanda frågor, och kvinnorna i sin tur rycker in och tar hand om barnbarn när det behövs. I många fall uttrycks en stolthet över att barnen har det bra, samt i flera fall har lyckats bra i livet. Kvinnorna är glada över att kunna hälsa på de barn som bor en bit bort, samt att barn och barnbarn finns nära i vardagen.

”Barnbarnen ägnar jag mig verkligen åt- det kanske roligaste jag har. Jag har verkligen brytt mig om dem och har några här i närheten.”

”Mina barn och barnbarn bor i närheten och hjälper mig med trädgården. Mina barnbarn är som mina egna barn.”

En riktig väninna

Två av kvinnorna talar mycket om glädjen att ha väninnor. Flera av dessa väninnor är änkor och har nu mer tid att umgås.

”Vi hade inte så stor umgängeskrets och många hör inte av sig. Men nu har jag en RIKTIG väninna.”

Nya perspektiv

Kvinnorna är medvetna om att det är viktigt att komma ut, träffa andra människor, göra nya bekantskaper och känna gemenskap med andra. Olika föreningar kan här spela en stor roll och vara en inkörsport till nya erfarenheter och upplevelser. Nya perspektiv och intryck uppskattas.

”Riktigt roligt att börja jobba med att hjälpa andra och vara till nytta för nån. Otroligt positivt att träffa nya människor.”

”Vi försöker prioritera resandet så att vi får nya intryck från omvärlden.”

”Man måste träffa andra människor också- komma ut. Inte bara sitta hemma ensamma. Behöver bara träffas och ha gemenskap. ”

”Inser att jag måste ta mig i kragen så jag kommer ut – har gått med i några föreningar.”

Ensamhet- en stor utmaning

Två av kvinnorna har nyligen blivit änkor och känner av/plågas av ensamheten. I ett av fallen innebar detta en flytt från hus till lägenhet; något som innebär känslor av instängdhet. Den andra kvinnan uttrycker tacksamhet över att hon kan bo kvar i huset och ha tillgång till trädgården.

”Fick flytta när sambon dog- fanns inget skrivet.”

Synen på pensionärer

En av kvinnorna märker av att attityderna till pensionärer och till äldre människor kan vara lite nedvärderande. Det kan märkas i lite ironiska kommentarer som att ”du har väl tid att stå i köer på Viberga”. Hon tycker att det är slöseri med resurser att inte se äldre människor som en viktig resurs i samhället.

”I andra kulturer är gamla människor ofta högt aktade.”

Sammanfattningsvis om hälsan och välbefinnandet

- Egen eller närståendes hälsa spelar stor roll när kvinnorna beskriver sin nuvarande situation. En god hälsa är verkligen något som uppskattas.
- Huvuddelen av kvinnorna uttrycker att de tränar och rör på sig för att behålla rörligheten och för att hålla sjukdomarna borta så länge det går.
- Utevistelse, helst varje dag och en nyttig mathållning är också något som bidrar till välbefinnandet.
- Möjligheten att kunna styra sin tid bidrar till förverkligandet av drömmar och projekt av olika slag.
- Gemenskap med närstående och väninnor är något som berikar livet- särskilt barnbarnen är en stor glädjekälla.
- Kvinnorna är medvetna om att nya perspektiv, bekantskaper, gemenskap och upplevelser bidrar till en ökad livskvalitet.
- En kvinna uttrycker hur viktigt det är att äldre människors erfarenheter och kunskaper tas till vara.
- Ensamheten och förlusten av en livskamrat är något som utmanar välbefinnandet på ett tydligt sätt.

Ekonomi - en viktig del i pensionärstillvaron

Olika ekonomiska aspekter upptar kvinnornas tankar när det gäller det nuvarande livet som pensionär. Ekonomi begränsar respektive möjliggör kvinnornas möjlighet att nyttja den större frihet som infinner sig vid pensioneringen. Några kvinnor märker ingen större skillnad, medan andra verkligen känner av en försämrad ekonomi, i ett par fall beroende på att maken/sambon avlidit. Frånvaron av make/sambo är en framträdande orsak till att ekonomi är ansträngd.

”Jag är fullt frisk och behöver inte vända på femöringarna.”

”Så länge vi är två klarar vi oss bra.”

”Sämre med pengar nu. En hundralapp i månaden gör mycket. Ekonomi begränsar friheten.”

Livsval och omständigheter som påverkat pensionens storlek

Det är framförallt åren hemma med barnen och deltidarbete som kvinnorna tycker påverkat pensionens storlek. Även aningslöshet/ointresse om hur pensionssystemet fungerar kan ha bidragit till att det röda pensionskuvertet, mer eller mindre, kom som en obehaglig överraskning.

Utbildning och anställningsgrad

Ett par av kvinnorna har högskoleutbildning. Men en stor del av våra informanter har jobbat i låglönebranscher hela sitt liv. När de skulle börja arbeta efter åk 7 eller realexamen fanns det jobb i Finspång. En kvinna tog studenten, men bildade familj innan hon hann utbilda sig.

Det förekommer också att kvinnorna hade "privata" dagbarn; en sysselsättning som inte gav några pensionspoäng.

Kvinnorna har förvärvsarbetat i skiftande omfattning. En kvinna har inte alls arbetat utanför hemmet. Andra har arbetat under många år, men oftast inte heltid. Timanställning var också något som förekom.

"Hade varit bra med högre sysselsättningsgrad."

Vård av barn och antal barn

Anställningsgraden skiftar och hänger ihop med att kvinnorna, i varierande omfattning, var hemma deltid hos barnen under deras uppväxttid. Flera av kvinnorna valde/ville vara hemma hos barnen länge och tror att det gjorde barnen gott. Vissa kvinnor arbetade under kvällar och helger då deras män var lediga.

"En annan får ta stryk nu för jag var hemma med barnen. Men jag är också glad för att jag var det."

En kvinna uppger att hon fick barn vid "fel tid" och att detta påverkat pensionens storlek. Kvinnor som har fyra barn och som varit hemma hos dem tills de är i tonåren har en hel del år utan pensionsgrundande inkomster.

Kunskap om och intresse för pensionssystemen

Det är inte ovanligt att kvinnorna hänvisar till ointresse för själva pensionssystemet eller att det var svårt att sätta sig in i vad som gällde för

deras del. En aningslöshet som gjorde att pensionens storlek kom som en obehaglig överraskning för flera av kvinnorna.

”Aningslös då- hade ingen tanke på något annat.”

”Tänkte inte på det då- en förmån att vara hemma hos barnen.”

En kvinna framhåller att det var hennes man som hade hand om sådana frågor. Två kvinnor berättar att de läst in sig på och intresserat sig för hur pensionssystemet fungerar.

Sjukdom och skilsmässa

Tre av kvinnorna har varit sjukpensionärer i skiftande antal år; något som påverkat deras pension på ett tydligt sätt. Tunga lyft har bidragit till kronisk värk i kroppen.

”Om jag hade vetat så hade jag bytt jobb istället för att slita ut min kropp på tunga lyft.”

Skilsmässa, vuxenstudier och flytt är också sådant som kvinnorna anser på sikt kan påverka pensionens storlek.

Pensionsförsäkring

Ett par kvinnor nämner att de haft en privat pensionsförsäkring. De är tacksamma över att de hade möjlighet att sätta in pengar för framtiden. Även en mindre summa varje månad under många år kan göra stor skillnad på äldre dagar.

”Har en pensionsförsäkring- men den är snart slut.”

Pensioneringens konsekvenser

Vi får här beskrivningar av hur kvinnorna anpassat sig till ett liv som pensionär. I de flesta fall beskrivs hur kvinnorna på olika sätt försöker ”rätta mun efter matsäcken”.

Mathållning och prismetvetenhet

Matkontot verkar vara det som går mest att påverka när det gäller att anpassa sig till lägre inkomster. Kvinnorna försöker på olika sätt minska ner på kostnader för mat genom att göra storkök, ta vara på det som

trädgården och naturen ger, laga mat på annat vis eller avstå från att gå ut och äta.

”Jag har ca 500 kr till mat i månaden- en kycklingfile får räcka i tre dagar.”

”Matkontot har ändrats nu när vi är hemma. Har tid att laga mat på ett annat sätt. Konserverar och fryser in- det är roligt. Tar vara på så mycket som möjligt.”

När kvinnorna blir ensamma märker de den stora skillnaden mellan hushåll för två och ensamhushåll. De blir noga med att titta på prislappen vid ev. inköp. Noggrann planering blir också en strategi för att klara ekonomin.

Konsumtion, utgifter och gratis aktiviteter

Kvinnorna köper sällan kläder och billigare kläder, ibland second hand. En av kvinnorna har skaffat sig ett billigare boende. Flera ger uttryck för att de aldrig köpt speciellt mycket kläder, men att situationen som ensam pensionär inte medger många klädinköp. Det finns i många fall en vana att hålla igen på utgifterna; något som sitter i från barnsben. Ett par kvinnor bor i hus med små skulder eller skuldfritt, vilket innebär ett billigt boende.

”Handlar inte så mycket- går mest på second hand.”

”Jag har sett över alla små utgifter som tillsammans blir en del.”

Som pensionär finns det mer tid att nyttja extrapriser för sådant som ändå måste inhandlas. Vissa utgifter går inte att undvika:

”Jag är inte bortskämd på något vis, men förut var vi ju två. Har en hel del mediciner som är dyra.”

Ett par kvinnor uppmärksammar att det finns en del aktiviteter i Finspång som är gratis eller kostar endast lite. Att leda en kurs kan också vara en strategi för att få ”gratis” nöjen/lärdomar. Även resor som anordnas av pensionärsorganisationer anses ibland vara för dyra. En kvinna har bara råd att delta i pensionärsaktiviteter som är gratis.

”Jag lever snålt- går på sån't som är gratis.”

Ingen större skillnad

Fyra av kvinnorna märker ingen större skillnad- de fortsätter med samma konsumtionsnivå som de alltid haft- men på lika olika sätt.

”Har alltid varit en lågbudgetperson.”

”Unnar oss ungefär vad vi gjorde förut.”

”Lever ett aktivt liv och reser en del.”

”Så länge vi är två klarar vi oss bra. Blir man ensam blir det svårt att klara sig på 8.500 netto- och detta efter nästan 40 års jobb.”

Buffert om något särskilt inträffar

En kvinna tycker det är otryggt att inte ha en buffert ifall något särskilt skulle inträffa. Andra antyder att det finns en buffert.

Tankar om pensionssystemet

Det har varit svårt att sätta sig in i pensionssystemet, som i de flesta fall anses vara orättvist för de kvinnor som varit hemma med barnen och/eller arbetat deltid.

Orättvist -särskilt för kvinnor som tagit hand om barnen

Samtliga kvinnor, med ett undantag, har i varierad omfattning varit hemma med barnen och finner som pensionär att deras pension blivit lidande av detta. I vissa fall kom pensionsbeskedet som en negativ överraskning. De njöt av att vara hemma med barnen, men insåg inte konsekvenserna.

”En annan får ta stryk nu för jag var hemma med barnen. Men jag är också glad för att jag gjorde det.”

”Har påtalat detta i politiska sammanhang i flera år, men har inte fått gehör för detta.”

”Jag ångrar inte att jag arbetade deltid när barnen var små.”

Snårigt pensionssystem

Flertalet av kvinnorna anser att det är svårt att förstå pensionssystemet och har inte satt sig in i det. De känner sig dåligt insatta, och har inte känt sig motiverade att sätta sig in i det.

”Vad är det för skillnad på tilläggspension och garantipension? Förstår mig inte på pensionssystemet- det är svårt att förstå.”

Det här med att bli tvungen att sätta sig in i fonder och aktier är något kvinnorna nämner som en svårighet i det nya pensionssystemet. Några uttrycker tydligt att de inte gillar det nya systemet.

”Gillar inte att man ska lita på aktiemarknaden. Vi tog lite hjälp för att förstå hur vi skulle kunna göra.”

”Välja fonder – inte intresserad av sånt. Det är för krångligt.”

Ett par av kvinnorna förefaller insatta i pensionssystemet. En av dessa ogillar att pensionen varierar från år till år.

”Jag läste noggrant i olika broschyrer i samband med att jag tog ut min pension vid 67 års ålder- men behöver nog uppdatera mig.”

”Synd att det far lite upp och ner. Man kan ju få mindre ett år och mer nästa år.”

Arbeta efter 65

En kvinna uttrycker att hon ångrar att hon inte fortsatte arbeta efter 65 år. Med facit i hand förstår hon hur mycket mer hon hade kunnat få i pension. En av kvinnorna har arbetat flera år heltid respektive deltid efter sin 65-årsdag.

Skatten är för hög på pensionen

Skatten på pensionen är något som ogillas och flera anser det är orättvist att skatten på pensionen är högre än för de som arbetar. Förslag på att pensionen ska höjas med en fast summa istället för ett procentuellt påslag.

Pension och ekonomi i Finspång

I samtliga samtal snuddade kvinnorna vid pensionen och pensionens storlek. Vi hade inga frågor som gällde storleken på kvinnornas pension. Trots detta påpekade några kvinnor att de hade låg pension. Andra ansåg att pensionen i nuet inte var ett stort hinder i livet. Speciellt de ensamstående kvinnorna föreföll känna oro. Alla, utom en, hade varit hemma med barnen och arbetat deltid under varierande tid av sitt arbetsliv.

Detta förhållande att ekonomin dels var något som var centralt i intervjuerna, och dels var något som oroade gjorde att vi blev nyfikna på hur pensionerna ser ut för kvinnor i Finspång. Via Pensionsmyndigheten

och den statistik som finns där finns möjligheter att ta del av hur många kvinnor som får garantipension i Finspång, Östergötland respektive i riket. Samma data finns för män och samtliga, det vill säga både kvinnor och män.

Garantipensionärer i Finspång- några hårddata

Nedan finns tabeller som visar hur garantipensionerna fördelar sig i Sverige, Östergötland och Finspång.

Först några förklaringar/förtydliganden kring tabellerna. I begreppet *pensionär* ingår personer med ordinarie utbetalning av inkomstpension, tilläggs pension, garantipension, premiepension, särskilt pensionstillägg samt äldreförsörjningsstöd. I tabellen kallas dessa personer "*garantipensionärer*". Garantipension kan enkelt uttryckt jämföras med det vi brukade kalla folkpension. Data har hämtats från pensionsmyndigheten (160115).

Tabell 1: Pensionärer i Sverige samt antal/andel med garantipension

Pensionärer i Sverige	Samtliga	Kvinnor	Män
Pensionärer	2 136 096	1 137 176	998 919
Garantipensionärer	770 189 (36 % av totalt antal pensionärer)	612 156 (54 % av antal kvinnliga pensionärer)	158 032 (16% av antal manliga pensionärer)

När det gäller hela riket så har 54 % av kvinnorna garantipension och 16 % av männen.

Tabell 2: Pensionärer i Östergötland samt antal/andel med garantipension

Pensionärer i Östergötland	Samtliga	Kvinnor	Män
Pensionärer	93 036	50 152	42 884

Garantipensionärer	34 543 (37 % av totalt antal pensionärer)	29 076 (58 % av antal kvinnliga pensionärer)	5 467 (13 % av antal manliga pensionärer)
---------------------------	---	--	---

I denna tabell framgår att i Östergötland så har 58 % av kvinnorna och 13 % av männen garantipension.

Tabell 3: Pensionärer i Finspång samt antal/andel med garantipension

Pensionärer i Finspång	Samtliga	Kvinnor	Män
Pensionärer	5380	2795	2585
Garantipensionärer	1993 (37% av totalt antal pensionärer)	1736 (62 % av antal kvinnliga pensionärer)	256 (10 % av antal manliga pensionärer)

Här ser vi att 37 % av samtliga pensionärer i Finspång har garantipension, och att skillnaden mellan kvinnor och män är markant. 62 % av kvinnorna har garantipension, men endast 10 % av männen.

Garantipensionens storlek

För att få en bild av garantipensionens storlek presenteras ytterligare data från Pensionsmyndigheten.

Tabell 4: Garantipensionens storlek

Ålder	Medelbelopp samtliga	Medelbelopp kvinnor	Medelbelopp män	Skillnad
60-64	9796	8712	10981	2269
65-69	12017	10500	13505	3500
70-74	11965	10068	13791	3723

75-79	11521	9477	13692	4215
80-84	10918	8708	13657	4949
85-89	10444	8094	13630	5536
90-94	9428	7003	13928	6925
95-99	9583	7239	14814	7575

Beloppen som visas är bruttobelopp dvs. belopp före skatt. Enligt Pensionsmyndigheten (16-02-08) beror skillnaderna mellan män och kvinnor på att yngre pensionärskvinnor ofta har jobbat, men har låg intjänad pension. De yngre pensionärsmännen med garantipension hör oftare till den grupp som aldrig tjänat in till pension. En del kvinnor går i tidig pension för att vara hemma med en äldre man och får därför lägre pension resten av livet. I övrigt påverkas garantipensionen av om man räknas vara gift eller inte.³

Sammanfattningsvis

- Huvuddelen av kvinnorna har arbetat inom låglöneyrken; något som påverkat pensionens storlek.
- De har även, med ett undantag, varit den som varit hemma och i varierad omfattning vårdat/tagit hand om barnen. Under barnens uppväxt har samtliga kvinnor arbetat deltid. Pensionssystemet anses missgynna kvinnor som varit hemma eller arbetat deltid för att se efter sina barn.
- Tre av kvinnorna har varit sjukskrivna under längre perioder eller varit sjukpensionärer. De lider fortfarande av kronisk värk.
- Skilsmässa och flytt har också påverkat pensionens storlek.
- Ointresse, aningslöshet eller svårigheter med att sätta sig in i pensionssystemet har gjort att huvuddelen av kvinnorna blivit negativt överraskade av pensionens storlek. Två kvinnor utgör ett undantag och har satt sig in i hur pensionssystemet fungerar.
- Ekonomin begränsar, i de flesta fall, kvinnornas frihet på ett tydligt sätt. De försöker på olika sätt ändra mathållningen så att den blir

³ Vi måste medge att det är svårt att sätta sig in i pensionssystemet. Vi förstår de som avstått från att informera sig!

billigare och mer hälsosam. De ser över sina utgifter och konsumerar mindre eller annorlunda.

- Det finns möjligheter att planera och prioritera utgifterna på ett annat sätt som pensionär.
- Nyttjandet av billiga eller gratis aktiviteter är också en viktig del.
- Två kvinnor, som lever i tvåsamhet, lever på ungefär som förut.
- Alla kvinnor, utom två, har inte varit/är inte insatta i pensionssystemet. De tycker det är för ogenomträngligt och svårt att förstå sig på.
- Flera vänder sig emot att det förväntas att man sätter sig in i fonder och aktiemarknad för att maximera sin pension.
- Fel att skatten för pensionärer är högre än för de som förvärvsarbetar.
- En kvinna uttrycker att om hon hade vetat mer så skulle hon ha arbetat efter sin 65-årsdag. En av kvinnorna har arbetat flera år efter sin 65-årsdag.
- Andelen garantipensionärer i Finspång ligger på samma nivå som i Östergötland och riket (36-37 %).
- En intressant skillnad i Finspång gäller andel kvinnor, respektive män som har garantipension. I Finspång har 62 % av kvinnorna och 10 % av männen garantipension.
- Andelen kvinnor som har garantipension i Finspång (62 %) är större än vad som gäller för hela Östergötland (58 %) respektive riket (54 %).
- Andelen män som har garantipension är mindre i Finspång (10 %) än vad som gäller för Östergötland (13 %) och riket (16 %).

Framtiden – farhågor och existentiella funderingar

Tre stora farhågor framträder i kvinnornas berättelser och dessa är sammanfogade. Att bli ensam skrämmer och innebär också en rejäl inkomstminskning. Denna sämre ekonomi kan innebära en oönskad flytt.

Oron för att bli sjuk och inte kunna sköta sig själv är stor. Själva oron för framtiden är en del av vardagen. Tankarna på framtiden och livets slutskede i den s.k ”fjärde åldern” ger upphov till många existentiella frågeställningar.

Ensamhet och sämre ekonomi skrämmer

Just ensamheten och dess konsekvenser är något kvinnorna funderar på och fruktar. Kvinnorna som lever i tvåsamhet är medvetna om att så länge de är två i hushållet, så klarar de sig bra. Ensamheten och förlusten av en livskamrat innebär sämre ekonomi. Men minskad pension, när premiepensionen eller eventuell pensionsförsäkring inte längre betalas ut, är också något som kvinnorna är medvetna om och är lite oroade för.

”Vill inte tänka på den dag då jag blir tvungen att flytta ifrån huset. Bor nog kvar tills de bär oss ut.”

”Blir jag ensam kan jag inte bo kvar här. Vad ska man hitta då som är billigt?”

”Blir jag ensam hamnar jag i en helt annan situation.”

”Ensamhet, de som sitter ensam hemma själva och inte träffar andra. Det är svårt.”

”Skulle finnas fler boenden, så folk slapp sitta ensam hemma.”

”Jag vill inte sitta ensam länge på ett boende.”

Oro för sjukdom och död

En god hälsa är ett glädjeämne, men oron för att bli sjuk är hela tiden levande.

”Det som spökar mest är att inte få vara frisk.”

”Vem som ska komma och hjälpa då... Bättre att dö knall och fall.”

Ingen stor oro just nu

Två kvinnor känner just nu ingen större oro och upplever inte heller att de har några större bekymmer att hantera.

”Jag lever som förut”.

Existentiella tankar

I samband med att vi talar om framtiden eller oro av olika slag finns inslag som kan betraktas som existentiella tankar. Dessa kan handla om livets slutskede, om att leva sitt liv eller att försöka leva i nuet. Särskilt vid sjukdom kommer tankar om livets slut.

”Vaknar jag på morgonen? kan jag tänka på kvällen nu sedan jag blev hjärtopererad. Ligger och grubblar- har svårt att sova.”

”Hur ska det sluta? Sjukvården idag med dusch och tandborstning ...”

Det anses viktigt att se det positiva och njuta. Leva i nuet och ta vara på det positiva är något flera av kvinnorna aktivt försöker göra.

Tacksam varje morgon att jag går upp och klarar mig själv. Plocka blommor.”

”Pensionärlivet smyger sig på och är en del av livet. Det är inte svårt. Man är ju på upploppet.”

”Framtiden har jag bakom mig. Ta vara på den tid man har.”

”Livet är inte slut – livet börjar nu. Jättehärlig tid

Sammanfattningsvis

- Särskilt vid sjukdom eller vid förlust av livskamrat infinner sig existentiella tankar om livets slut eller oro för äldre- och sjukvården.
- Uttryck finns för tanken att åldrandet är ”naturligt” och att det gäller att leva i nuet.
- Den stora och ibland överskuggande oron inför framtiden gäller sjukdom och ensamhet.
- Ensamheten kan få stora konsekvenser i form av sämre ekonomi, vilket i sig kan innebära en flytt till billigare boende.
- Sjukdom och ålderdom för kvinnornas tankar till äldreboenden och hur det ska bli att vara där.

Från kvinna till kvinna- några goda råd

Vi bad våra informanter formulera några råd till andra pensionärskvinnor och kvinnor som nu är mitt uppe livet. Råden från kvinnorna har av oss formats såsom uppmaningar.

Tips till pensionärskvinnor

- ✓ Var ute i friska luften och försök röra på dig.
- ✓ Det finns gratis aktiviteter – kolla upp och gå på dem.

- ✓ Träffa dina vänner och var rädd om dem.
- ✓ Kolla upp alla små utgifter – de kostar mer än man tror.
- ✓ Upptäck secondhand- roligt och billigt.
- ✓ Försök att inte gräva ner dig i det negativa i ditt liv.
- ✓ Anpassa dig till sådant du inte kan påverka.
- ✓ Ta inga lån som pensionär.
- ✓ Laga mat från grunden och ät mycket rotfrukter. Storhandla när det är billigt.
- ✓ Ta hand om och tänk på andra människor i din närhet.

Tips till kvinnor mitt uppe i livet

Råden förefaller ha sin grund i kvinnornas livserfarenheter, misstag och livsvisdom.

- ✓ Utbilda dig innan du bildar familj och tänk på att utbildning oftast lönar sig i längden.
- ✓ Fostra dina barn så att de förstår värdet av att utbilda sig.
- ✓ Försök få balans i livet mellan arbete och familj.
- ✓ Försök spara lite varje månad – ett litet sparkapital ger trygghet. En hundring varje månad är en bra början! Undersök om det fortfarande är lönsamt att ta en egen pensionsförsäkring.
- ✓ Försök vara skuldfri när du närmar dig pensioneringen.
- ✓ Dela på barnledigheter och vård av sjuka barn.

- ✓ Kolla upp vad som gäller när det gäller barnledighet och pension så att du inte plötsligt upptäcker hur din pension påverkas av barnledigheter. Planera din framtid.
- ✓ Sätt dig in i pensionssystemet och glöm inte att det kommer en dag när du ska leva på din pension.
- ✓ Ta del av alla praktiska frågor och dela på olika arbetsuppgifter. Det är bra att kunna det mesta ifall du blir ensam.
- ✓ Odladina intressen.
- ✓ Jobba ett par år extra efter 65 år om du kan och orkar.
- ✓ Tiden under barnens uppväxtår får du ej igen. SE dina barn!

5. SLUTSATSER OCH DISKUSSION

Vi har intervjuat 11 pensionärskvinnor i Finspång. Huvuddelen av kvinnorna är mellan 65 och 75 år. Tre kvinnor är änkor och bor själva. Samtliga, utom en, har i varierad omfattning arbetat deltid under vissa perioder för att vara hemma hos uppväxande barn. Alla kvinnor, med ett undantag, har ett till fyra barn. De befinner sig inom den ålder som ofta benämns "den tredje åldern". Den "fjärde åldern" anses inträffa då äldreomsorg eller hemtjänst av olika slag behövs för att klara vardagen.

Syftet med vårt projekt är att ge röst åt och uppmärksamma pensionärskvinnors situation, samt få exempel på hur några kvinnor i Finspång upplever och hanterar sina liv som pensionärer. Vi ville också ta del av dessa kvinnors tankar om glädjeämnen, bekymmer och strategier för att hantera vardagen. Vi har även efterfrågat kvinnornas syn på pensionssystemet och eventuella råd till andra kvinnor med anledning av sina upplevelser som pensionär.

Våra slutsatser grundar sig i de teman som var framträdande i intervjuerna samt i data från Pensionsmyndigheten. De senare plockades fram då vi upplevde att flera av kvinnorna uppehöll sig en hel del vid sin ekonomiska situation. Oron för att bli ensamförsörjare var närvarande på ett påtagligt sätt.

Vi har inte efterfrågat hur stor pension kvinnorna har. Dock finns antydningar kring pensionens storlek. Berättelserna får oss att tro att flera av kvinnorna har s.k. garantipension, trots att de arbetat under många år. Några kvinnor har en buffert i form av ett hus med låga/inga lån eller i form av kapital av annat slag.

Hälsa och livskvalitet

I detta avsnitt anknyter vi våra huvudsakliga resultat till aktuell forskning.

Förnöjsamhet och göra det bästa

Kvinnorna uttrycker på det stora hela en förnöjsamhet över pensionärlivet och de möjligheter som ges, trots orosmoln av olika slag och omfattning. Tacksamheten över att få vara frisk eller att kunna leva sitt liv, trots sjukdomar och krämpor, är inte att ta miste på. De framhåller vikten av att försöka göra det bästa, gilla läget och fokusera på det positiva som livet ger just nu. Vi får många exempel på hur kvinnorna genom olika typer av aktiviteter berikar sin vardag, njuter av pensionärlivet och i vissa fall förverkligar drömmar.

Hålla igång kroppen – en del av en ny livsstil

Forskning visar att människor hälsomässigt blir mer olika ju äldre de blir (Thorslund, 2012). Särskilt kvinnor rapporterar mer ohälsa och funktionshinder än vad män gör, trots att de lever något längre än män. Större delen av kvinnorna i vår studie upplever dock att deras hälsa är god och detta är något som de uttrycker tacksamhet över. Ett par kvinnor är krassliga/har ont i kroppen beroende på alltför många tunga lyft under arbetslivet, men försöker trots detta, röra på sig så mycket det går. De är oftast mycket medvetna om vikten av att hålla igång kroppen och att äta nyttigt. Dålig hälsa inom familjen (viss anhörigvård) gör dock att frirummet i ett par fall begränsas.

Några kvinnor går på Medley/Aktiv för att röra på sig, andra har inte råd att betala runt 300 kr för ett månadskort.⁴ Motion behöver dock inte kosta pengar. Det finns flera andra sätt att hålla igång träningen i vardagen. Långpromenader, arbete i trädgården är gratisaktiviteter som också innebär uppskattade naturupplevelser av olika slag. Gymnastik varje morgon vid sängen är också ett sätt att hålla igång.

Öberg (2005) beskriver hur pensionärer i den ”tredje åldern” anammat en ny livsstil som på ett tydligt sätt innebär en hög fysisk aktivitet och träning. Det har utvecklats en norm som säger att yngre pensionärer ska träna. Flera av våra kvinnor förefaller ha anammat denna nya livsstil, som

⁴ När detta skrivs har några pensionärer i Finspång föreslagit att avgiften för bad i simhallen ska sänkas.

förutom träning också har andra inslag. Dock konstaterar Thelin (2013) att yngre pensionärer i ekonomisk utsatthet exkluderas från den nya norm som växer fram inom den tredje åldern. En av våra kvinnor säger att hon skulle vilja åka med på resor som anordnas av PRO, men att hon inte har råd.

Gemenskap, nya kontakter och större frirum förhöjer livskvaliteten

Ytterligare ett inslag i den nya livsstil som utvecklats hos yngre pensionärer handlar om att vidga sina sociala nätverk och kulturella upplevelser (Öberg, 2005).

Våra kvinnor uttrycker att umgänget med andra väninnor och bekanta förhöjer livskvaliteten, för att inte tala om samvaron med barn, barnbarn och barnbarnsbarn. Barn och barnbarn kan också vara till stor hjälp med praktiska saker och något att vara stolt över. Flera kvinnor beskriver hur de underlättar/underlättat sina barns liv genom att ta hand om barnbarn. Kontakten med nära och kära betyder så otroligt mycket för flertalet av de kvinnor vi träffat. Detta är något som Häll (2006 b) funnit i sin forskning. Generellt sett betyder hemmet mycket för äldre personer och det är runt hemmet och familjen som det mesta kretsar.

Några kvinnor är engagerade i lokala pensionärsorganisationer; andra är aktiva föreningsmänniskor. Dessa aktiviteter ger nya perspektiv och en vidgad bekantskapskrets. Ideellt arbete är också en uppskattad verksamhet som skänker glädje och gemenskap. Jergermalm & Eva (2011) har funnit att vår tids yngre pensionärer ägnar sig åt en hel del ideellt arbete.

Att förfoga över sin tid innebär att slippa rätta livet så mycket efter klockan. Några kvinnor förverkligar önskningar och projekt som det innan inte fanns tid för. Nya insikter och perspektiv berikar. En del i friheten kan också handla om att vistas ute när det är skönt väder, utan att behöva tänka så mycket på vilken dag det är eller vad klockan är.

Åldrandet ger upphov till existentiella tankar

Oron över att bli äldre, med allt vad det kan innebära av ensamhet och sjukdom, uttrycks ibland i existentiella termer. Oro finns över hur sjuk- och äldreomsorg i den s.k. "fjärde åldern" kommer att fungera. Meningen med att sitta ensam på ett boende, kanske som 90-åring, ifrågasätts.

Att fånga dagen, trots oro och bekymmer, blir en viktig förmåga och uttrycks också på olika sätt. De flesta av våra kvinnor verkar ha funnit olika sätt att fylla sin dag med meningsfulla aktiviteter.

Ekonomisk situation och anpassningsstrategier

Den ekonomiska situationen som pensionär förefaller vara något som kvinnorna funderar en hel del över.

Vana att "rätta mun efter matsäcken"

Oavsett kvinnornas ekonomiska situation finns en positiv grundton och en vana sedan barnsben att göra det bästa möjliga av omständigheterna. Även Thelin (2013) finner att många pensionärer är nöjda med livet som äldre, trots att vissa lever i ekonomisk utsatthet. Hon tror det kan bero på att de under årens lopp kunnat eller tvingats anpassa sig till små ekonomiska förutsättningar och lärt sig hushålla/vända på slantarna. I Thelins studie (2013) framkommer också att kvinnor med hög pension inte är mer nöjda än kvinnor med låg pension. Forskning visar också att målen i vardagen är likartade bland ekonomiskt utsatta och ekonomiskt trygga kvinnor.

Även i vår studie framkommer att kvinnorna, oavsett ekonomisk situation, försöker "rätta mun efter matsäcken" och uppnå mål som berikar livet. Har man inte råd att följa med på pensionärs-organisationernas resor, så finns billigare resmål av annat slag.

Det är dock så att de äldre pensionärerna, jämfört med de yngre pensionärerna, i högre utsträckning är nöjda med sitt liv (Halleröd, 2006). Denna förnöjsamhet förklaras med att äldre pensionärer har anpassat sina preferenser efter små ekonomiska resurser. En undran kan vara huruvida kvinnor i arbetsför ålder har samma förmåga att leva under knappa ekonomiska förhållanden.

Anpassningsstrategier

Vi hade en konkret fråga om anpassning till livet som pensionär. Flertalet kvinnor har minskat anspråken sedan de blev pensionärer. De ser över sina utgifter, försöker handla billigare/annorlunda/secondhand och lagar mat mer från "grunden". Klädkontot blir väsentligt lägre när pensionsåldern inträder. Mer tillgänglig tid och möjligheten att styra sin tid gör att hushållskostnaderna kan hållas nere ex. genom tidskrävande odlingar eller utnyttjandet av extrapriser.

Några kvinnor framhåller att det finns flera gratis nöjen och aktiviteter att njuta av. Inte minst föreningar av olika slag erbjuder sådana. De kvinnor som inte har råd med gymkort, men som älskar att hålla igång kroppen, finner andra sätt att behålla rörligheten. Morgongymnastik hemma vid varje dag är ett exempel.

Ekonomisk sårbarhet som ensamförsörjare

Ett mycket centralt tema handlar om de kvinnor som idag lever i tvåsamhet, men som fruktar vad det kan komma att innebära att leva som ensam pensionärskvinna. Tabell 1 till 4 (se ovan) antyder att denna oro kan vara befogad. På senare tid har frågan om kvinnors utsatthet som pensionärer uppmärksammats på en mängd sätt, inte minst av pensionärsorganisationerna. Även forskningsmässigt har pensionärskvinnornas utsatthet ekonomiskt uppmärksammats (Andersson & Öberg, 2012; Thelin, 2015). Särskilt utsatta är ensamboende pensionärer som haft låg inkomst och som varit hemma många år med barnen. Forskare varnar för att andelen fattiga pensionärer kommer att öka (Klevmarken, 2012).

Tre kvinnor beskriver på ett tydligt sätt skillnaden mellan att vara två i hushållet och att vara ensamförsörjare. Ensamheten kan, förutom stor saknad efter en avliden make, i hög grad också innebära en ekonomisk utsatthet. Risken att behöva byta boende eller bli tvungen att sälja en älskad bostad kan komma att bli verklighet. Det förefaller som om möjligheten att föra över delar av makens pension till hustrun/sambon inte är något som praktiseras i någon högre omfattning. Enligt Pensionsmyndigheten (2015) är det endast 12 procent av männen som sparar till sin partner eller för över delar av sin premiepension till sin partner. Kvinnorna överlag skulle bli mindre sårbara om maken (som ofta har högre tjänstepension) förde över delar av denna till sin hustru/sambo.

Vi ser också exempel på en ekonomisk utsatthet som kan begränsa vardagen på ett påtagligt sätt. Exkludering från aktiviteter som kostar, exempelvis pensionärsresor, träningskort eller kulturaktiviteter är en verklighet för ett par av kvinnorna.

Ett ogenomträngligt och orättvist pensionssystem- som bjuder på överraskningar

Andersson & Öberg (2012) påpekar att pensionen i det nya pensionssystemet har förvandlats till ett mer personligt projekt som ska planeras över hela livsloppet. Man kan anta att den ökade individualiseringen också spillt över på pensionsfrågan.

Pensionsreformen på 1990-talet medförde bland annat att en större del av risken att få en låg pension lyftes över på individen istället för att bäras av kollektivet. (Klevmarken, 2012 s. 110).

Den dominerande bilden är att våra pensionärskvinnor, av olika anledningar, inte satt sig in i pensionssystemet. Det anses svårgenomträngligt och komplicerat. Motivationen för att lära sig har inte riktigt infunnit sig. Två kvinnor utgör ett undantag i den bilden och en annan tog tillsammans med sin make professionell hjälp för att hantera den valbara delen i pensionen. Pensionsmyndigheten har funnit att fler män än kvinnor går in på minpension.se för att informera sig om den kommande pensionen. Vad det beror på kan vi bara spekulera omkring.

Kritiken mot pensionssystemet från kvinnorna är av flera slag.

1. Flera vänder sig emot att det förväntas att man sätter sig in i fonder och aktiemarknad för att maximera sin pension.
2. Pensionssystemet missgynnar kvinnor som varit hemma eller arbetat deltid för att se efter barnen. Även en lång tid av förvärvsarbete gör ingen större skillnad om man finns inom låglöneyrken.
3. Fel att skatten för pensionärer är högre än för de som förvärvsarbetar.
4. Svängningar på aktiemarknaden gör att pensionen ibland blir oförutsägbar.

En kvinna uttrycker att hon skulle ha tänkt på att arbeta efter sin 65-årsdag och har som mål att försöka hitta ett deltidsarbete. En av kvinnorna, den vi uppfattar som den mest högutbildade, har arbetat många år efter sin 65-årsdag både hel- och deltid. Ingen av de övriga har nämnt den möjligheten, kanske i vissa fall beroende på att värk i kroppen och sjukpension satt stopp för en sådan tanke. Forskning visar (Fors & Lennartsson, 2012) att främst högutbildade med god hälsa är de som arbetar efter 65-årsdagen.

Många kvinnor med garantipension i Finspång- men få män

Kvinnornas tal om ekonomi föranledde oss att hämta data från Pensionsmyndigheten gällande pensionärer i Finspång.

Andelen pensionärskvinnor i Finspång med garantipension är större än i Östergötland och Sverige som helhet. 62 % av kvinnorna i Finspång har garantipension, men endast 10 % av männen. Kvinnornas oro för ekonomin som pensionär, kan ses och förstås i ljuset av dessa siffror.

Orsaken till att bilden ser ut som den gör kan diskuteras. En tolkning kan vara att det i Finspång, under långa tider, funnits arbetstillfällen för männen vid våra större industrier. Idag vet vi att lönerna i traditionella kvinnoyrken har varit och är påtagligt lägre än i traditionellt manliga yrken. Något som kan ha bidragit till att man ansåg att det, på kort sikt, var mer lönsamt att låta kvinnorna vara hemma och ta hand om barnen eller arbeta deltid. Problemet när det gäller kvinnors pension är att dessa löneskillnader kvarstår och att utjämningen går långsamt. Det förefaller som om kvinnor mitt uppe i livet, och som finns i låglöneyrken, har anledning att oroa sig. Framförallt är det viktigt att kvinnorna får hjälp med att sätta sig in i pensionssystemet av någon, till exempel sin arbetsgivare eller sitt fackförbund. Pensionsmyndigheten försöker också förfinna sin information.

I framtiden kommer även pensionssystemet att bidra till en ökad inkomstspridning (Klevmarken, 2012 s. 110.)

Skillnaden mellan mäns (ca 13.800) och kvinnors (ca 10.000) garantipension i åldern 70-74 år är 3723 kr. Den skillnaden ökar kraftigt ju äldre pensionärerna är. I åldern 90-94 år är skillnaden 6925 kr per månad. Männens medel ligger då på ca 14.000 och kvinnornas på ca 7.000. Det är inte svårt att förstå den oro som några av våra kvinnor ger uttryck för när det gäller deras ekonomiska situation som pensionärer.

Skillnaderna mellan kvinnors och mäns pension uppmärksammas och diskuteras nu av forskare, pensionärsorganisationer, pensionsmyndigheten, politiker med flera. En forskare (Walker i Andersson & Öberg, 2012) menar att orsaken till att kvinnor löper större risk för fattigdom som äldre, ligger i själva pensionssystemet. När hela livsinkomsten blir underlag för pensionens storlek, och inte de bästa 15 åren såsom det var förut, så drabbas de kvinnor som arbetat deltid under barnens uppväxt. Pensionsmyndighetens prognos för 2014 visar att antalet pensionärer som ligger under EU:s fattigdomsgräns nästan har fördubblats sedan 2006.

Avslutande kommentarer

Vi har i vårt projekt skildrat hur några pensionärskvinnor i Finspång upplever och hanterar sitt liv som pensionär. Under resans gång har frågan om pensionssystemet kommit i fokus, inte minst hos pensionärsorganisationerna. Även kvinnors utsatthet som pensionärer har uppmärksammats. En annan fråga som oroar är den ökande spridningen, det vill säga att vissa pensionärer (främst kvinnor) av olika anledningar lever under fattigdomsgränsen, medan andra har en pension som möjliggör en pensionärstillvaro av helt annat slag. Vilka konsekvenser kan den ökande spridningen få när den "fjärde åldern" är ett faktum? Får vi en alltmer skiktad äldreomsorgssituation?

En stor del av kvinnornas berättelser kan relateras till aktuell forskning om pensionärlivet. I stort verifieras de bilder vi fått i vår studie. Våra Finspångskvinnor har, som det verkar, inga unika upplevelser som avviker från den forskningsbild som idag finns.

Sist, men inte minst finns det all anledning att fundera över vad det kan innebära att så många kvinnor i Finspång uppbär garantipension. Behövs mer information om att det nu är möjligt för män att föra över delar av sin garantipension till sina livskamrater? Kan våra resultat på något sätt användas i arbetet att skapa en trygg och stimulerande tillvaro för alla pensionärskvinnor i Finspång? Kan våra resultat vägas in i långtidsplaneringen av äldreomsorg och bostadsbyggande i Finspång?

TACK, ni kvinnor som medverkat i denna studie. Vi är, ska ni veta, mycket imponerade av den positiva och konstruktiva livshållning ni visar prov på. Vi hoppas att de goda råd ni har till andra kvinnor kan komma att användas på ett bra sätt både i Finspång och annorstädes.

Referenser

Andersson, Lars & Öberg, Peter (red.) (2012). *Jämlig ålderdom?* Liber: Sahara Printing.

Bryman, A. (2006). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber

Fors, S & Lennartsson, C. (2012). Sociala skillnader i hälsa bland äldre. I M. Rostila & S. Toivanen (red.). *Den orättvisa hälsan. Om socioekonomiska skillnader i hälsa och livslängd*. Stockholm: Liber

Gunnarsson, E. (The vulnerable life course: poverty and social assistance among middle-aged women and older women. *Ageing and Society* 22 (6).

Häll, L. (2006 b). Äldres fritid. I Vogel (red.) *Äldres levnadsförhållanden. Arbete, ekonomi, hälsa och sociala nätverk 1980-2000*. Levnadsförhållanden rapport nr 112. Stockholm: SCB.

Jergermalm, M & Eva, J.G (2011). Äldres engagemang i civilsamhället. I Gynnerstedt (red.) *Tredje åldern. Sociala aspekter och medborgarskap*. Malmö: Gleerups.

SCB (2012 c). *På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet*

Thelin, Angelika (2013). *Äldrefattigdom- ekonomisk utsatthet i yngre pensionärers vardag*. Linnaeus University Press No 154.

Thorslund, Mats (2012). Hälsa och ohälsa bland äldre. I (red.) Andersson & Öberg. *Jämlig ålderdom*. Liber.

Walker, A. (2012). Den sociala konstruktionen av ojämlikt åldrande-europeiska utblickar. I (red.) Andersson & Öberg. *Jämlig ålderdom?* Liber.

Veteranen (medlemstidning från SPF-seniorerna) (2013-11-19)

Öberg, P. (2005). Att åldras på 2000-talet- om åldrandet, kroppen och självbilden. I L. Andersson (red.) *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur.

Övriga källor

Pensionsmyndigheten 2016-03-06. Data har hämtats med hjälp av en statistiker på Pensionsmyndigheten när det gäller garantipension i Sverige, Östergötland och Finspång.

<http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>

BILAGA 1

Projekt "Pensionär och kvinna i Finspång"

Syfte och möjliga frågeställningar

Syftet med vårt projekt är att uppmärksamma några pensionärskvinnor i Finspång samt få exempel på hur dessa kvinnor upplever och hanterar sin situation som pensionär. Vi tycker det vore bra om det finns en blandning av ensamboende, skilda/änkor och gifta/sambos.

Civilstånd och erfarenhet före pensionering

1. Ålder ex. 65-70, 71-75, 76-80, 81-85, 86 och äldre
2. Civilstånd ex. ensamboende, änka, sambo, gift
3. Antal år som förvärvsarbetande, hemmaarbetande, antal barn
4. Bostadssituation före och efter pensionering?

Upplevelser av att vara pensionärskvinna

5. Hur ser du just nu på din situation som pensionär?
6. På vilket sätt har du ändrat dina vanor, utgifter etc. pga av pensionering?
7. Vilka händelser och förhållanden upplever du kan ha påverkat storleken på pensionen?
8. Tankar om pensionssystemet?
9. Vilka är glädjeämnen och/eller svårigheterna som kvinnlig pensionär?
10. Vilka strategier finns för att klara ekonomin i vardagen? Tips till andra pensionärer?
11. Tankar inför framtiden? Något du är orolig för?
12. Tips till kvinnor som nu är mitt uppe i livet med arbete, familj etc?
13. Om jag hade vetat så skulle jag ha.....
14. Övrigt du vill säga eller vill ha fram?

Alla som deltar gör det anonymt och det är bra om man inte ens berättar om att man deltar. Ingenting kommer att skrivas som röjer någons identitet. Samtliga som deltar får samma frågor. Vi kommer att spela in intervjuerna som tar högst en halvtimme. Vi kan ses där det passar dej som blir intervjuad.

Vi kommer att skriva en rapport för att ge röst åt 10-15 kvinnliga pensionärer i Finspång.

Lilibet och Ingrid

BILAGA 2

Projekt Pensionärskvinnor i Finspång
Ingrid Westlund och Lilibet Gustafsson

20160414

Hej

Först ett stort tack för att vi fick intervjuar er. Vi har jobbat på och har sammanställt era svar. Vi vill nu försäkra oss om att du är införstådd med det som kallas forskningsetik:

1. Att du har rätt att läsa resultatet innan det trycks, så att just dina citat inte på ngt sätt röjer din identitet. Du får en sammanställning med detta brev. Hör av dig till ngn av oss om du finner ngt som du känner dig obekvämt med.
2. Att du har rätt att dra dig ur hela projektet.
3. Att rapporten kommer att tryckas.
4. När rapporten är tryckt, så kan den komma att användas på olika sätt- den blir ju på något sätt offentlig från norr till söder i vårt avlånga land, men kan också komma att nyttjas politiskt av olika politiska partier. Pensionärskvinnors situation är ju verkligen något som är "i ropet" nu. Inte minst pensionärsorganisationerna är aktiva.
5. Att studiens tryckande kommer att finansieras av Vänsterpartiet i Östergötland (vi är ju båda medlemmar i Vänsterpartiet). Det är dyrt att trycka rapporter så vi har tagit hjälp från Vänsterpartiet.

För din information

Vi kommer, när rapporten tryckts att ordna en presskonferens så att era röster kan synas (trol. i aug/sept). Vi kommer bl. a att inbjuda pensionärsorganisationerna i Finspång. Du får ett ex av rapporten förstås!

I samband med vår studie har vi tagit hem data från Pensionsmyndigheten. Dessa finns också i texten ni får och som ni förstår så är det oroväckande data för pensionärskvinnor i Finspång. Vi blev, minst sagt, förvånade över det vi fick fram med hjälp av pensionsmyndigheten.

Hör av DIG inom ett par veckor om det är något DU vill säga/säga ifrån eller fråga om. Hör vi inget från dig så utgår vi ifrån att det är OK för oss att trycka rapporten.

Vänliga hälsningar

Ingrid Westlund
0705 810830

Lilibet Gustafsson
073 8911614